

OČEVI POKAPAJU SINOVE

PREMIJERE

TEMAT

PORTRET

FESTIVAL

RAZGOVOR

IZ RUKOPISA

IZ POVIJESTI

TEORIJA

MEĐUNARODNA

SCENA

NOVE

KNJIGE

DRAMA

Mate Matišić: *Sinovi umiru prvi*

Redatelj: Božidar Violačić

Gradsko dramsko kazalište "Gavella"

Praizvedba: 15. prosinca 2005.

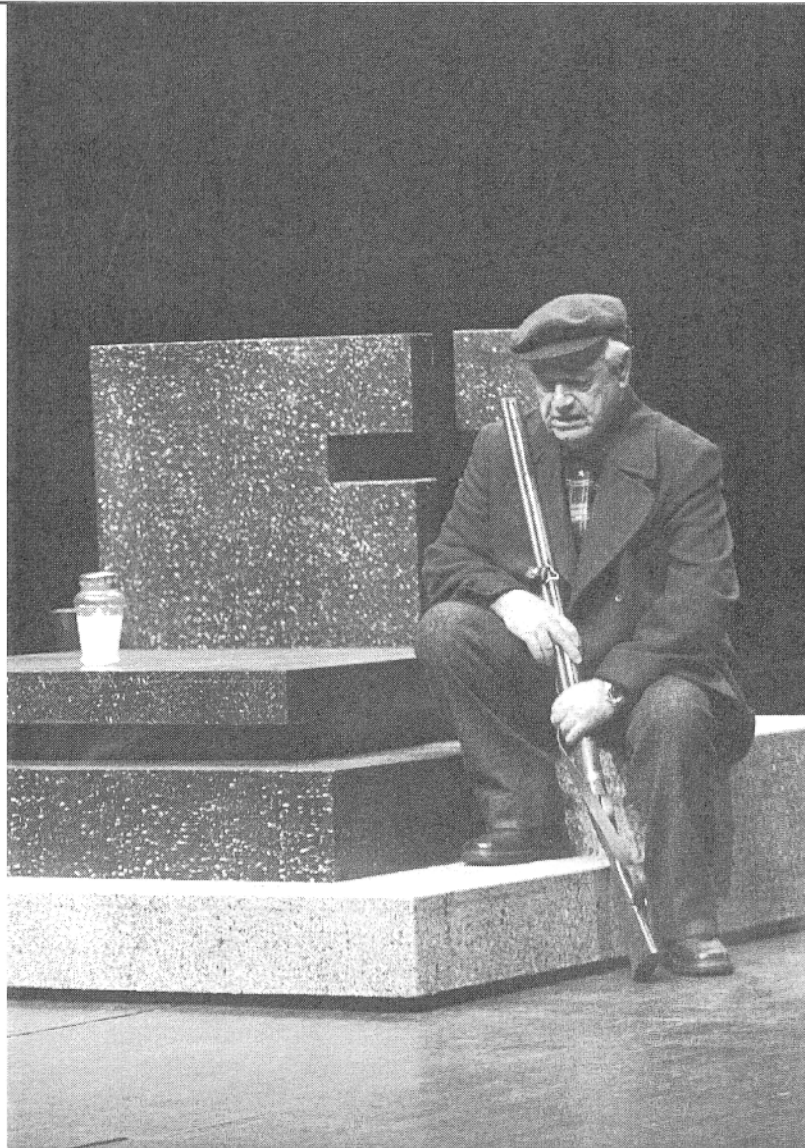
Tko god je u "Gavelli" gledao predstavu *Sinovi umiru prvi* dramatičara Mate Matišića i redatelja Božidara Violačića zacijelo je tijekom predstave osjećao svojevrsnu gledateljsku nesigurnost ili čak nelagodu neprestano odlučujući da li se nasmijati ili zaplakati. Čini se da prema prvim izgovorenim replikama većina zaključuje kako je, prema dijalektalnom ključu i situiranosti radnje u Dalmatinsku zagoru, red i običaj da bude nešto smiješno, čak i lakrdijaško, čemu se valja pošteno nasmijati i potom se po mogućnosti urbano zgroziti nad ruralnim mentalitetom dalmatinskog zaleđa. Međutim, spomenuta zbunjenost nastane kad se dramski tekst i predstava otmu kontroli predrasuda i usvojenih obrazaca pa udare posve drugim putem. Tko je čitao druge Matišićeve drame ili gledao njihova uprizorenja u hrvatskim kazalištima prethodnih dvadesetak godina ustvrdit će da to i nije ništa novo: Matišić je ionako uvijek iznevjeravao očekivanja bez obzira o kojoj je razini riječ. Razlog je možda moguće pronaći i u dramatičarovoj tvrdnji da svaka njegova napisana drama ima svoj život neovisno o autoru i kreće u svijet sa svim svojim obilježjima tražeći mjesto na pozornici i među gledateljima. Gradsko dramsko kazalište "Gavella" nakon malo više od jedne godine stavilo je na repertoar i treći naslov suvremene hrvatske drame (prethodila mu je praizvedba drame *Prije sna* Lade Kaštelan te premijera *Ptičica* Filipa Šovago-vića), dokazujući da hrvatski dramatičari žele i znaju pisati o suvremenoj zbilji, da hrvatski redatelji

žele i znaju režirati takve tekstove te da publika zna prepoznati dobru predstavu i da je zaslužuje. Ako ni zbog čega drugoga, onda iz razloga što je suvremenik i sudionik te iste zbilje.

Iako ne piše puno, Matišić sustavno stvara dvadesetak godina, u višegodišnjim razmacima, i uvijek se bavi hrvatskom zbiljom. Posljednja stanka od dosad najdužih šest godina urodila je dovršenjem dramskoga triptiha koji nadnaslovom ujedinjuje tri drame: *Sinovi umiru prvi*, *Žena bez tijela* i *Ničiji sin*. Uvriježena očekivanja od ruralno ambijentiranih domaćih komediografskih tekstova isprva su Matišiću nudila mjesto u nizu komedija koje ismjehuju ljudske mane i poroke, a na kraju se sve dobro svrši i kazališna se blagajna nekoliko sezona puni. Takvo je mjesto ovom dramatičaru namijenila obična nesigurnost dramske i kazališne kritike: jednostavno, Matišić se pojavio sredinom osamdesetih izvan časopisnih i teatarskih generacijskih strujanja pa je bilo teško predvidjeti kojim će putem krenuti i hoće li još što god napisati. Osim toga, Matišić nije školovan dramaturg i pravnik je po struci, a glazbenik, scenarist i dramatičar po daru. Suptilniji su zasigurno već u prvoj njegovoj drami, *Namigni mu, Bruno!*, koju je napisao kao dvadesetogodišnjak, primijetili i posve osobit i aktualan odnos prema suvremenoj hrvatskoj zbilji. Kritičarske žalopojke kako nema dramskih tekstova koji se bave zbiljom Matišić je ustrajno opovrgavao hvatajući se u koštac s gorućim aktualnim temama pa stoga ne čudi da

su neke njegove drame i izgorjele od kritičarskog i gledateljskog žara – možda su bile odviše aktualne za konvencionalni ukus koji je spreman pronaći prikladnu mjeru između frenetičnog pljeskanja klišejima i ugladenog vapaja za aktualnošću. A možda su jednostavno bile ispred svog vremena. U svakom slučaju, prvoj drami Mate Matišića prvu je redateljsku potporu dao Marin Carić 1987. u splitskom HNK-u kad ju je režirao pod danas poznatijim naslovom *Bljesak zlatnog zuba*. Matišićev odnos prema zbilji možda je najbolje ilustrirati upravo tim primjerom. Naime, on je dramatičar koji nastoji biti aktualan i toga se očigledno ne boji jer je upravo svoj prvi dramski tekst nekoliko puta mijenjao: neke je izmjene doživio za splitsku praizvedbu krajem osamdesetih, a sredinom devedesetih drama je dobila i svoj suvremeni nastavak, epilog ozbiljen u Domovinskom ratu kad su minske eksplozije radi obuzdavanja vode eskalirale u ratne detonacije i raselile Ričice po ovom ili onom svijetu. Carić je režirao i Matišićevu *Legendu o svetom Muhli* 1988. u riječkom HNK-u, *Božićnu bajku* 1989. u Dubrovniku te *Cinca i Marinka* 1992. u zagrebačkom "Kerempuhu". Drugi redatelj s kojim Matišić suraduje jest Božidar Viočić, redatelj ovoga i još dvaju komada, koji će nerijetko autoironično napomenuti da neuspjeh dviju praizvedbi, *Svećenikove djece* 1999. u Splitu i *Andela Babilona* 1996. u "Gavelli", valja pripisati njemu, a ne Matišiću. Zanimljivo je da su i *Andeli Babilona*, premda prvotno objavljeni 1996., izmjene doživjeli tijekom rada na predstavi.

Opća mjesta Matišićevih drama kao što su žanrovska iskliznuća, dijalektalni govor, antitetičnost intertekstualnih referencija na usmenu i pisanu kulturu, sučeljavanja mita i ideologije... samo su naznake u kojima valja promatrati njegov dramski opus. Ako su navedena obilježja u Matišićevim dramama varijabilna pa su kadšto više, a kadšto manje prisutna, jedna se tema stalno provlači kroz njegov dramski opus, a to je tema smrti, bez obzira govori li autor s ovu stranu onog svijeta ili s onu stranu ovog svijeta. Smrt se sad prvi put našla već u naslovu neke njegove drame, no i ovaj put svoju je referenciju pronašla u posve konkretnoj poslijeratnoj hrvatskoj zbilji. Mjesto i vrijeme radnje, omiljeno Matišićevo selo Ričice 2002. godine, u programskoj se knjižici našlo na dnu popisa trinaest imenovanih liko-

Ljubomir Kapor

va i četvorice mafijaša bez imena, a uz uobičajene generalije važne za dramsku radnju, kraj imena svakog muškog lika, Matišić je umetnuo i neobične postotke invalidnosti, implicirajući gorući problem hrvatske političke zbilje koja se mora nositi s velikim brojem mladih umirovljenika. U središtu je radnje potraga za tijelom poginuloga Mate, Jakovljeva i Frankina sina te Mićunova brata. Mafijaška ucjena da će pronaći tijelo za nekoliko tisuća eura te višestruki odraz te ponude na svakodnevni život

Matinih najbližih članova obitelji, prijatelja i poznanika slika je društva u malom. Mićunov suludi plan o uzvratnoj ucjeni i prekapanju po mafijaškim grobovima te razlistavanje plana koji uključuje i trojicu došljaka svoj epilog pronalazi u novim tragedijama i novim nasilnim smrtima. Sinovi su poumrili prije svojih očeva: Mate i Mićun prije Jakova, ali i Mićunov sin prije njega, Božo prije Mije, a i Ante prije svog oca – kao da je Matina ratna smrt pokrenula lavinu “mirnodopskog” umiranja. Iako je Matišić dramu podijelio u dva čina s po tri prizora, uočljiva je njezina jasna šestodijelna struktura pa se predstava igra bez stanke. Za razliku od prethodnih Matišićevih dramskih tekstova, ovaj se odlikuje najčišćom dramaturškom strukturom: svaki je prizor vezan uz uključivanje novoga lika, jasna je podjela na eksterijere i interijere, dramska napetost raste i eskalira da bi završila tihim oplakivanjem na groblju, dok iz daljine dopire glasna cika svadbenog slavlja bivše Matine zaručnice.

Redatelj Božidar Viočić tekstu je pristupio kao dobar poznavatelj Matišićeva dramskog stila: uočivši čvrstu šestodijelnu strukturu te prepoznavši zaokruženost i dovršenost dramske radnje, Viočić je osjetio sceničnost

PREMIJERE

TEMAT

PORTRET

FESTIVAL

RAZGOVOR

IZ RUKOPISA

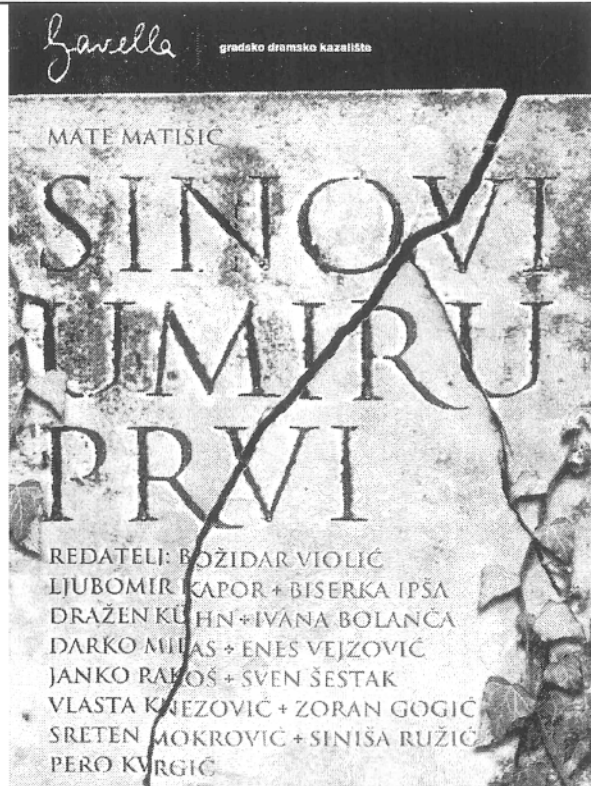
IZ POVIJESTI

TEORIJA

MEĐUNARODNA
SCENA

NOVE
KNJIGE

DRAMA

Mate Matišić

+ SINOVI UMIRU PRVI

Redatelj: Božidar Viočić

Scenograf: Ivo Knezović
Kostimografkinja: Irena Sušac
Autor glazbe: Mate Matišić
Asistentica redatelja: Tea Tupajac

Inspicijentica: Ana Đulbić Meštrović
Saplacica: Anđela Gladić
Organizatorica: Kika Kalona

Režiseri upravitelj: dr. ing. Stanko Rebićević, pomoćnik izvođača upravitelja: Željko Čučević, majstor kazališta: Vuk Puzarić, voditelj dirigiranja: Mijo Kadić, majstor svjetla: Josip Babić, majstor tona: Christian Kanižaj, ton: Boris Močilo, voditelj ženske kapele: Jelena Mikulić, voditelj muške kapele: Aneta Štrbić, izvođači: Ivana Turčin, voditelj tamburice: Nedžad, Ilija Kurabić, voditelj kitarističke radionice: Ruzica Štepić, voditelj tambura: Jasmina Džuraga, Plićek: Biser, Džurina: Šimežić, tekstopisac: Biserka Borić, tapiserijski radnik: Boris Čirvić, slikar: radnik: Jasna Kukuruzović, kitaristički radnik: Mijena Sekulić

Igraju:

Jakov umirovljenik, 62 godine
Franika njegova žena, umirovljenica
Mićun njegov sin, umirovljenik, 41 godina, invalid 75%
Marija njegova žena, 38 godina
Luka Jakovov brat, umirovljenik
Mijo njegov oca, umirovljenik, 25 godina, invalid 100%
Božo njegov sin, umirovljenik, 36 godina, invalid 60%
Ante umirovljenik, 24 godine, kratkovidan, invalid 75%
Marija Gališ umirovljenica, 69 godina, penzioner iz BiH, 25 godina, invalid 60%
Ivica majica, umirovljenik, invalid 25%
Tihomir umirovljenik iz Zagreba
Draženka penzioner iz Srbije
mat-jač

Ljubomir Kapor
Biserka Ipša

Dražen Kūhn
Ivana Bolanča
Darko Milas

Enes Vejzović

Janko Rakoš

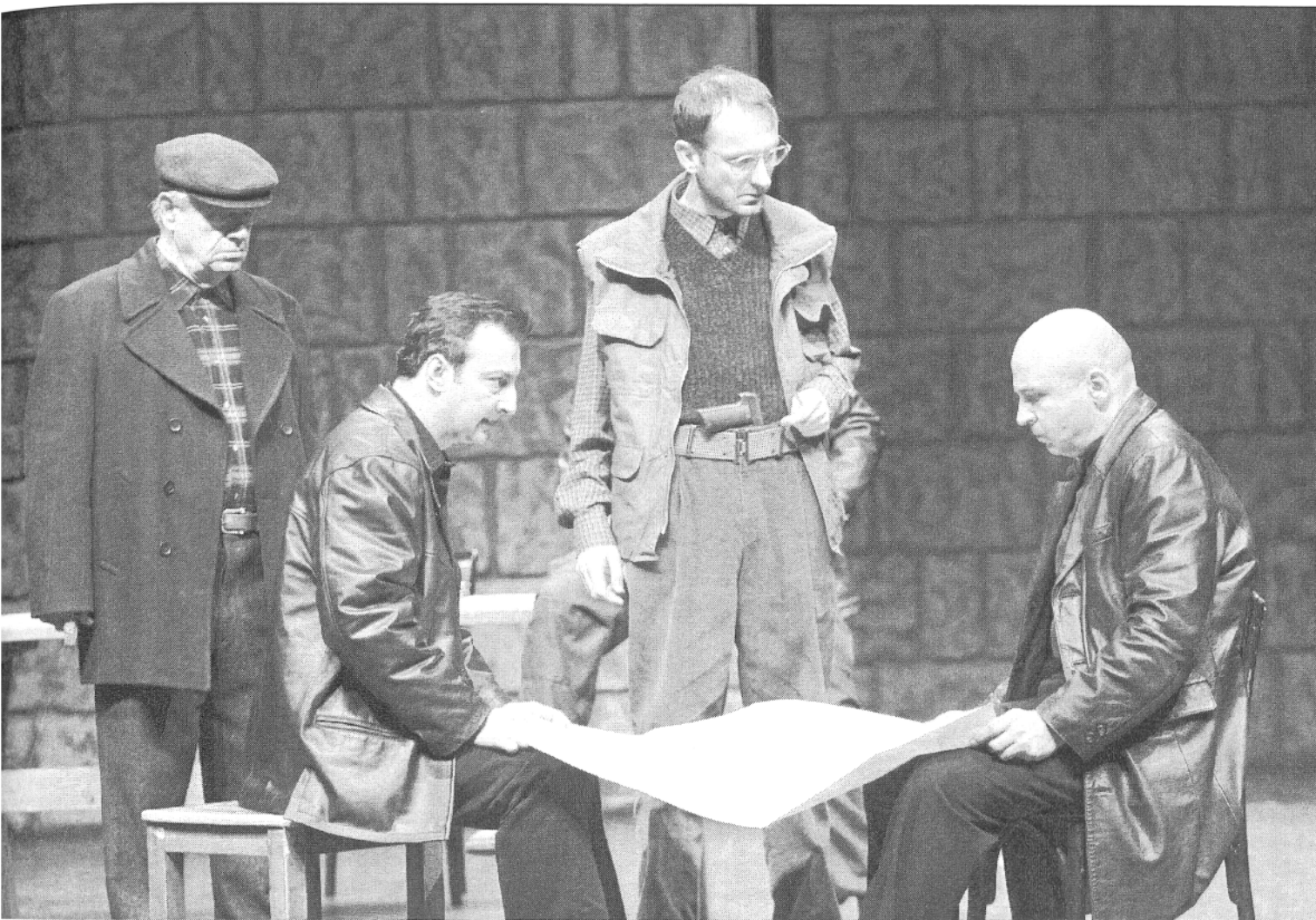
Sven Šestak
Vlasta Knezović

Zoran Gogić

Sreten Mokrović
Sinisa Ružić
Pero Kvrđić
Mario Moharić
Davor Smolić
Rene Svraka
Tomislav Turkalj

Događa se u selu Rčičev, 2002. godine.

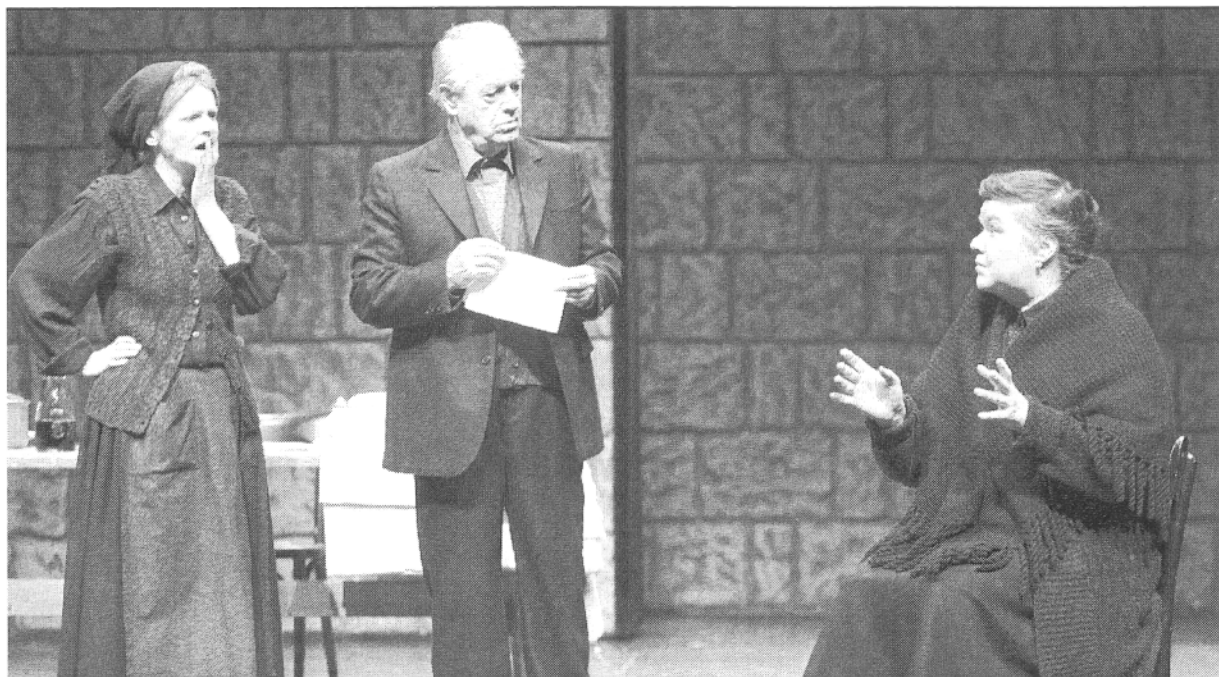
Praizvedba: 15. prosinca 2005.

Ljubomir Kapor, Dražen Kühn, Sven Šestak, Sreten Mokrović

Sinova koje je – pročišćene kakvi jesu – valjalo prenijeti na pozornicu i udahnuti im život na pozornici, a to mu je izvrsno uspjelo. Uzme li se u obzir iznimna aktualnost dramske radnje koja neposredno dolazi iz života naše svakodnevice te već spomenuta dramaturška jasnoća, razumljivo je što u predstavi nema redateljskih štrihanja replika ni ikakvih drugih izmjena, a i scenska je oprema svedena na nužno. Kostimi Irene Sušac nenametljivi su i ujednačeni u svojoj običnosti: tamna, uglavnom crna odjeća i nekoliko kožnih kaputa podcrtavaju crnilo zbilje, ostajući u skladu s posredovanim predodžbama svakodnevice. Izniman prinos predstavi dolazi od scenografskih rješenja Ive Knezovića. Dva različita pomična zida u pozornici i crni bočni prolazi uz najnužniju opre-

mu, kao što su stol, stolci, invalidska kolica, lijes, grob, planovi i zemljopisne karte, adekvatno su naznačila obostranu dimenziju Matišićeva teksta, a scenska realizacija groblja i neizbježnih dramatičarovih poetičnih dijelova svoj je otisak pronašla u dnu pozornice. Ondje je smješteno groblje, a iznad njega tamno nebo s bezbroj sitnih zvijezda. Tamni kostimi i često zatamnjena pozornica propuštaju svjetlost onoliko koliko je nužno da se sugerira danje svjetlo ili noćna tama pa se čini da scenu osvjetljava samo snaga plamičaka na zapaljenim fitiljima svijeća. Promjene scenografije između pojedinih prizora odvijaju se na zatamnjenoj pozornici dok kulise prenosi nekoliko muškaraca odjevenih u maskirne odore. Njihov spor hod i teretni pokreti na početku predstave,

Biserka Ipša, Ljubomir Kapor, Vlasta Knezović

PREMIJERE

TEMAT

PORTRET

FESTIVAL

RAZGOVOR

IZ RUKOPISA

IZ POVIJESTI

TEORIJA

MEĐUNARODNA

SCENA

NOVE

KNJIGE

DRAMA

dok sa scene iznose lijes na kojemu je Matina fotografija i zapaljena svijeća, ne mijenjaju se sve do posljednjeg prizora. Iako je dramska napetost velika, a radnja dinamična i u ubrzanju sve do mahovitog obračuna s demonima rata, promjene scene zadržavaju isto tempo da bi svoju sporost ovjerile tek na kraju predstave dok ožalošćeni likovi sjede na groblju. Mate Matišić svira u jazz sastavima, nastupa na koncertima i festivalima te svira nekoliko narodnih instrumenata, a bavi se i skladanjem filmske i kazališne glazbe pa ne čudi što je u ovoj predstavi on i autor glazbe. Neobična kombinacija glazbenih instrumenata, usklađena u prvom prizoru s klesanjem kamena, na pozornicu donosi pomalo sjetnu glazbenu temu koja nenametljivo i sugestivno prati predstavu.

Unatoč poznatoj Matišićevoj sočnosti i izravnosti ričičkoga govora te neizbježnim doskočicama koje svjedoče o beskompromisnoj životvornosti dalmatinskoga zaleđa, u ovoj je predstavi znalački sučeljeno s neizmjernom tugom ljudske nemoći da se suprotstavi jedinom pravom neprijatelju – smrti zbog tuđeg odabira. U jednoj je televizijskoj emisiji nakon praizvedbe redatelj Vilić to možda najbolje sazeo rekavši da ratne sjekire možda jesu zakopane, ali nikada dovoljno duboko i uvijek su naoštrene. Crnohumorne šale i groteskna slika zbilje došle su do izražaja i u ovoj predstavi, a usredotočene na

ključna mjesta čovjekova ovozemaljskog života – rađanje i umiranje – stavile su gledatelje pred spomenutu odluku da li smijati ili plakati. Život i smrt u ovoj se predstavi sučeljavaju iz prizora u prizor, iz lika u lik. Ultrazvučnim pregledom ustanovljeno je da Mićunova supruga Marija ne očekuje djevojčicu, nego dječaka, što je u ričičkoj sredini dočekano kao blagodat suvremene tehnologije koja uklanja neizvjesnost hoće li se roditi sin ili "dite", a Matišićeva dramatičarska dobrohotnost taj detalj neko vrijeme ostavlja na razini doskočice, no na kraju ga koristi za crnohumorni pars pro toto kada tužni Jakov na Matinu grobu upita svoju ženu ne bi li bilo od koristi da se izmisli kakav ultrazvučni aparat koji bi mogao pronaći mrtve pod zemljom. Franka na to odgovara pouzdavanjem u Boga koji će jednoga dana omogućiti obitelji da se sastane u grobnici, odnosno na onom svijetu.

Velik teret predstave ponio je "Gavellin" glumački ansambl, a podjela uloga zajamčila je uspjeh. U Matišićev i Vilićev sudar života i smrti te smijeha i suza po najbolje su proniknuli Biserka Ipša kao Franka i Ljubomir Kapor kao Jakov. Ipša je iznimnom suptilnošću oblikovala ulogu samozatajne, seoske supruge paćenice koja i ne bi umjela nositi drukčiju odjeću negoli crnu. Uskladivši mimiku i geste, intonaciju glasa te izvrsno

svladavši ričički govor posve se predala ulozi i nena- metljivo održavala visoku glumačku razinu tijekom cijele predstave. Kapor je pronašao pravi modus za ulogu Martina oca kojemu je od gordosti glave obitelji ostala jedino briga kako da među mrtvima pronađe jednoga, a među živima zadrži drugoga sina. Nije mu pošlo za rukom ni jedno ni drugo, ostao je i bez unuka pa mu je preostalo da zaviruje u zdravstvene kartone. Uspjelo mu je prenijeti suspregnute emocije i neizmjernu tugu, a oboje je umješno prikrio površinskim ostacima izgubljene autoritativnosti. Na sličnom je tragu i Darko Milas kao Jakovljević brat Luka i ponovljeni motiv ožalošćenoga oca, no njegova tragedija doživljava vrhunac pred kraj predstave kad mu izginu obojica sinova koji su preživjeli rat, ali ne i poslijeratnu zbilju. Kuckanje njegova klesarskoga alata s početka predstave dobilo je epilog u pogledu zamućenom i začuđenosti i tugom. Dražen Kühn kao Mićun bio je pred teškim zadatkom tumačenja lika oboljelog od PTSP-a koji u planovima premještanja grobova vodi glavnu riječ i najviše je na sceni. Njegova mimika i geste najrazvedenije su i zahtijevaju brzu prilagodbu situaciji, a njegova borba s ulogom vodi se do samoga kraja. Naime, u ovoj drami Matusićeva sućut prema ljudima bitno otežava posao glumcima: oni moraju biti nesretni ljudi, tragički junaci koji svojom voljom, ali tuđom krivnjom donose nevolju i nesreću svojim najbližima. Enes Vejzoviću kao Mijo, Janko Rakoš kao Božo i Sven Šestak kao Ante u predstavi su funkcionirali kao svojevrсни neutralizatori Mićunove ideje uz koju su pristajali dokle god su u njoj vidjeli imalo smisla, no ubrzo su uočili da je plan sulud i da ih neće odvesti nikamo, nego u vlastite grobove. Raznolikost njihova glumačkog pristupa ulogama ponudila je nekoliko ublaženih lica tragedije koju su proživjeli i nove tragedije koju naslućuju i u kojoj moraju sudjelovati prisiljeni okolnostima. Rezultat je porazan: u posljednjem prizoru ostaje nijemo i zaledeno lice Enesa Vejzovića sublimirajući sav jad proživljene drame. Nastup Pere Kvirgića kao Srbina Dragoljuba pozornost publike usmjerava prema komediografskom području, jednako kao i lik Galiba, umirovljenika iz Bosne i Hercegovine, kojega s puno poleta tumači Zoran Gogić. Vlasta Knezović dobro se snašla u sporednoj ulozi Marte, ožalošćene majke dvojice blizanaca i glasnice vijesti o mafijaškoj ponudi. Ivicu, mafijaša, invalida i umirovljenika odglumio je Sreten Mokrović, pokazavši u prijelazu od ucjenjivačke bahatosti do nemoći da je i

Ivana Bolanča, Dražen Kühn

on samo ucijenjeni ucjenjivač. Promjenu ne doživljava Zagrepčanin Tihomir – njegov bizaran plan i posvemašnji gubitak veze s realnošću vjerno je prikazao Siniša Ružić. Ivana Bolanča kao Mićunova supruga Marija jedina je imala ulogu majke koja svoga sina nije ni stigla oplakati.

Mate Matusić nedavno je u jednom razgovoru za novine rekao da piše o hrvatskoj zbilji jer nju najbolje poznaje i ona mu je najzanimljivija, najljepša i najstrašnija. Život i smrt u suvremenoj zbilji stalna su mjesta Matusićeva dramskog opusa, a njegovi junaci na trajnom su putovanju između tih dvaju odredišta. Sinovi se od prethodnih Matusićevih drama razlikuju po okolnostima umiranja. Kad je neopreznim potezanjem pištolja Mićun ubio suprugu i svog još nerođenog sina te tako u novoj generaciji otvorio mogućnost za prerano umiranje, počinio je samoubojstvo pa je i on umro prije svoga oca. Prigušena rasvjeta, žućkasta svjetlost svijeća, tamna odjeća, grob oko kojega su se okupili ožalošćeni i njihov razgovor zaokružuju predstavu u ozračju dvočinskih karmina, oplakivanja i iskrenih izraza sućuti prema nemilosrdnoj zbilji. Dok Martina obitelj pokapa mrtve, Zdenkina obitelj stvara novi život; dok se na sredini pozornice plače i tuguje, na njezinim se nevidljivim rubovima veseli i pocikuje. Život se nastavlja, samo ostaje pitanje u kakvim uvjetima. I tko će koga morati prvi pokopati?